

ALPO RÄISÄSEN MUISTOJA CASTRENIANUMISTA

OPINTONEUVONTAA EI OLLUT

Tulin syksyllä 1956 Suomussalmelta opiskelemaan suomen kieltä, kotimaista kirjallisuutta ja historiaa valmistukseni oppikoulun lehtoriksi. Kun opintoneuvontaa ei ollut eikä minulla yhtään suomen kieltä opiskelevaa tuttua, meni ensimmäinen vuoteni suomen kielen osalta lähes hukkaan. Ainoa tavoittamani opintoneuvoja oli ylioppilastalolla vastaanottajaan pitänyt Jouko Haavisto, historian maisteri ja sittemmin Munkkiniemen yhteiskoulun rehtori. Kun ilmoitin Haavistolle pääaineekseni kirjallisuuden, hän naurahti ja sanoi, että sehän on lähinnä luentoja ja romaanien lueskelua.

Vasta syksystä 1957 alkaen pääsin kunnolla suomen kielen opintoihin kiinni, kun oli erehdyksen kautta selvinnyt, missä järjestyksessä eri kursseille oli mielekkäintä mennä. Varhaisimmat muistoni Castrenianumista ovat siitä, että odottaessani vuoroani Veikko Ruoppilan vastaanotolle huomioni kiintyi käytävän seinustalla oleviin sananparsilippaisiin, niihin, jotka 1930-luvulla oli kerätty. Lippaiden päissä oli pitäjien nimiä. Uteliaisuudessani kävin vahtimestarilta kysymässä, saako lippaiden sisältöä katsoa. »Saa, kunhan ei sotketa järjestystä», oli vastaus. Selailin muutamien pitäjien lipustoja ja iloitsin siitä, että sananparsien joukossa oli monia, jotka olin itsekin Suomussalmella kuullut.

Syyslukukaudella 1958 vein suomen kielen kenttätöyönä Suomussalmelta ke-

räämäni metsästyssanaston tarkastettavaksi assistentti Paavo Pulkkiselle. Paavo oli innokas metsämies ja oli ihastunut kokoelmaani ja vienyt sen nähtäväksi professori Lauri Hakuliselle, joka oli myös Sanakirjasäätiön johtaja. Hakulinen kutsui minut puheilleen, ja kun hän kuuli, että olin valinnut kirjallisuuden pääaineekseni, hän melko suorasukaisesti esitti, että pääaineeksi olisi valittava suomen kieli. Perustelu oli mairitteleva: »Tehän olette synnynnäinen kielen tarkkailija.» Hakulinen laati keräelmäni pohjalta muutamia kyselyjäkin *Sanastaja*-lehteen. Yksi niistä koski sanaa *määrä*, jolla keräelmäni oli merkitys 'mitta', joka tällä venäläisperäisellä sanalla on venäjässäkin.

Hakulisen »opintoneuvonnasta» olen ollut kiitollinen, sillä se vei minut ilmeisesti omimmalle alalleni. Se seuraus pääaineen vaihdosta oli, että kun olin kirjoittanut harjoitusaineet humanististen tieteiden kandidaatin tutkintoa varten kirjallisuudesta, minun piti kirjoittaa filosofian kandidaatin tutkintoa varten toiset kaksi ainetta suomen kielen alalta. Tuohon aikaan opiskelija joutui maksamaan arvosanatesteistä ja harjoitusaineista kuulustelijalle. Tein suomen kielestä kaksi harjoitusainetta, joista toinen käsitteli monikon 1. persoonan imperatiivia Vienen kansan vanhoissa runoissa, toinen samaa aihetta suomen kieliopissa Petrauksen kieliopista (1649) alkaen. Maksoin aineiden tarkastajan tilille 1500 mk ja vein aineet kuitenkin kera hänelle. Kun mitään ei alkanut kuulua, menin arasti kysymään.

▷

Palaute oli lyhyt ja ytimekäs: »Vastaavat tarkoitustaan.» En saanut aineitani takaisin edes nähdäkseni. Onneksi olin ottanut niistä hiilipaperin avulla kopiot. Annoin ne aikoinaan imperatiivitutkimusta tekevälle Heikki Leskiselle ja sanoin naureskellen: »Sinulle minun ei sentään tarvitse maksaa siitä, että olen saanut kerätä aineistoa tutkimukseesi.» Mutta oppia ikä kaikki!

TYTÖT MEKOSSA, POJAT SOLMIO KAULASSA

En tiedä, kuinka paljon suomen kielen opiskelijoita otettiin Helsingin yliopistoon vuosittain 1950-luvun jälkipuoliskolla. Lektorien kursseille opiskelijat oli jaettu aakkosjärjestyksen mukaan, ja lehtoreita oli kolme: Eeva Lindén, Simo Hämäläinen ja Eino Leskinen. Kaikkia oman vuosikurssinsa opiskelijatovereita ei oppinut alkuvuosina edes tuntemaan. Tutuiksi tulleet pojat yleensä sinuttelivat toisiaan, mutta ainakin minä teitittelin tyttöjä melko pitkään. Mieleeni on jäänyt tilanne, kun Pirkko Holmberg, myöhempi Vuorenpää (elämäntyö Kotuksessa) teki kanssani sinunkaupat. Olimme oppineet tuntemaan toisemme jo monilla luennoilla. Kerran Pirkko ennen luennon alkua selitti minulle niin kiihkeästi jotakin asiaa, että teititteli ja sinutteli vuoronperään. Minä ryhdyin sinuttelemaan oikein painokkaasti, jolloin Pirkko tökkäsi minulle kätensä ja sanoi: »Minä olen Pirkko.»

Vuosina 1960–1961 olin opintojen ohessa puolipäiväisenä arkistoapulaisena nimiarkistossa Castrenianumin perällä. Kaikki muut arkiston työntekijät olivat naisia, useimmat vielä opiskelijoita. Minna Savela pohti kerran kovasti sitä, onko korrekta tytön tervehtiä poikaa sanomalla »Terve!». Minnan mielestä se ei oikein sopinut. Silti hän arkistosta lähtiessään heläytti reippaasti: »Terve taas!», ja se oli tarkoitettu minullekin.

Opiskelijatyöt eivät käyttäneet vielä pitkiä housuja 1960-luvun alussa. Tämän päättelen siitä, että kun menin syksyllä 1962 lehtoriksi Freie Universitātiin Berliiniin, huomioni kiintyi siihen, että yliopistolla liikkui pitkähousuisia nuoria naisia. Oman opiskeluaikani pojat tulivat yliopistolle yleensä takki päällä ja solmio kaulassa. Juttua kiersi siitä, miten joku nuori mies oli erehtynyt menemään pusero päällä rehtori Edvin Linkomiehen vastaanotolle saamaan opintokirjaa. Kertoman mukaan opintokirjaa ei sillä kertaa hellinnyt: »Minä ymmärtäisin, jos teillä ei olisi takkia, mutta minä oletan, että teillä on takki.» Rehtori teititteli opiskelijoita, samoin opettajat yleensä.

1960-LUVUN CASTRENIANUM

Castrenianum oli 1950-luvun jälkipuoliskolla ja 1960-luvulla kokonaan suomen kielen ja sen sukukielten sekä Sanakirjasäätiön ja sen nimistöjaoksen hallussa. Sen tiloissa professori Virtarannan työhuoneen vieressä oli myös karjalan kielen sanakirjan toimitus, ja Virtaranta oli sanakirjan päätoimittaja. Omat muistoni Castrenianumista ovat pääasiassa 1960-luvulta, sillä työpaikkani oli 1960–61 nimiarkistossa, 1964–65 Sanakirjasäätiössä ja 1968–69 suomen kielen assistenttina.

Kevätlukukauden 1960 alussa menin Virtarannan johtamaan suomen kielen laudaturseminaariin. Kun monistuskoneita ei ollut, opiskelijat tekivät hiilipaperin avulla esitelmästään neljä kappaletta: yhden professorille, yhden assistentille, yhden itselleen ja yhden vahtimestarin pöydän viereen muille seminaarilaisille. Tämäkin oli jo tehokkaampaa kuin kirjallisuuden puolella, jossa esitelmän laatija vain luki esitelmänsä koko seminaariryhmän edessä, niin ettei siihen voinut ennen istuntoa lainkaan tutustua.

Virtarannan seminaariryhmässä kevätlukukaudella 1960 oli kolme ellei neljäkin tulevaa professoria: Eero Kiviniemi, Tauno Särkkä ja minä. En ole aivan varma, oliko Matti Pääkkönenkin vielä mukana, mutta hän oli kyllä pitänyt esitelmänsä jo vuoden 1959 puolella. Istunnoissa oli mukana aina myös assistentti, joko Terho Itkonen tai Paavo Pulkkinen. Assistenttia pelättiin enemmän kuin professoria, mutta ainakin minä sain Terho Itkoselta hyvin opettavaisista palautetta. Myös Virtaranta ehti ja jaksoi ensimmäisinä professorivuosinaan paneutua opetukseen paremmin kuin myöhemmin. Kun Terho Itkoselta tuli suomen kielen professori 1965, seurasin jatko-opiskelijana hänen mainioita luentosarjojaan »Äännehistorian kysymyksiä» (1965) ja »Johdatusta fonologiaan» (1966). Ne ovat parhaita luentoja, mitä olen kuunnellut. Edelliseen olen viitannut ainakin väitöskirjani sivuilla 170–180. Edellä sanottu oli mielessäni, kun joulukuussa 1972 sanoin karonkkapuheessani Virtarantaa ja Itkosta tarkoittaen: »Parastanne annoitte, kun te uutena annoitte.» Ehkä laajemminkin pätee se, että opettamisen ilo ja ennen kaikkea tuoreus on parhaimmillaan heti professorin tultua virkaansa. Myöhemmin väsy ja leipääntyvyys, varsinkin kun hallinto ja muut tehtävät vuosien myötä vievät yhä enemmän aikaa eikä ehdi tutkimuksen avulla tuoreuttaa tietojaan.

1960-luvulla Casrenianum oli todella koko fennistiikan keskus, kun yliopiston opettajien lisäksi siellä työskenteli muun muassa Sanakirjasäätiön väki. Vuosikymmenen alkuvuosilta on mielessäni, miten säätiön leksikografit Pauli Saukkonen, Jaakko Sivula ja Sakari Vihonen keskustelivat kulmahuoneessa lipashyllyjen välissä näkemättä toisiaan. Äännekkäimmin huuteli Vihonen. Joku karjalan kielen sanakirjan pojista virnuilikin, että kulmahuoneessa kuulee tieteen tuoreimmat uutiset.

Castrenianumin edessä olevan aulan päässä on miesten WC. Se oli tupakkamiesten taukotupa. Kerrankin sinne mennessäni paikalla oli koko karjalan kielen sanakirjan toimitus Virtarantoja lukuun ottamatta. Olin kääntymässä jo ovelta takaisin, kun savun seasta kuului Matti Pääkkösen ääni: »Kyllä tänne sopii, pönttöpuoli on vapaa.» Samaisessa savukopissa tutustuin alkuvuodesta 1960 Tuomo Tuomeen, joka teki heti kanssani sinunkaupat.

SUOMEN KIELEN ASSISTENTTINA 1968–1969

Huhtikuusta 1968 syyskuun alkuun 1969 olin suomen kielen yp. assistenttina, alkuun vt:nä ja kevästä 1968 toimeen nimitettynä. Olin saanut keväällä lisensiaatin tutkintoni valmiiksi. Homma oli kolmea kesäkuukautta lukuun ottamatta kokopäivätyötä, johon ei juuri oman tutkimuksen tekoa sopinut. Opiskelijoiden kenttätöitä tarkastin yhden lukuvuoden aikana 55, kun niitä oli edeltäjäni jäljiltä rästissäkin. Meitä assistentteja oli kolme: Ritva Junttila (myöhempi Ahvenisto); Juhani Paronen ja minä. Varsinaisia suomen kielen professoreitakin oli kolme: Pertti Virtaranta, R. E. Nirvi ja Terho Itkonen. Nirvi ei assistentteja juuri rasittanut, mutta kaksi muuta saattoivat toisistaan tietämättä tuoda töitä, jotka piti tehdä nopeasti. Varsinkin Terho Itkosen tehokkuus ja vauhti olivat pelottavia, sillä hän edellytti samaa assistenteiltakin. Tyypillinen tapaus oli esimerkiksi Virtarannan 50-vuotispäivä keväällä 1968. Itkonen tuli pitkän nimilistan kanssa ja sanoi, että näille henkilöille piti lähettää kirjeitse tieto Virtarannan syntymäpäivästä, jotta he voivat onnitella tätä. Aikaa oli ylihuomiseen. Osoitteiden etsimisessä oli suurin työ. Kun syntymäpäivä oli ohi, tuli puolestaan Virtaranta nimilistansa kanssa ja pyysi lähettämään listassa mainituille

▷

kiitokset. Nyt meillä oli sentään osoiteluettelo jo valmiina.

Työläs mutta samalla antoisin osa assistenttien velvollisuuksista oli osallistuminen professorien johtamiin laudaturseminaareihin. Yhteen aikaan Virtarannalla oli varsinaisen seminaarinsa lisäksi myös nimistöntutkimuksen seminaari, jota osaksi jouduin johtamaan, koska Virtaranta ei varadekaanina ehtinyt siihen aina ajoissa. Jokin kokous meni osin seminaarin kanssa päällekkäin.

Minua työllisti muun muassa lehtorikomitea, jota johti germanistiikan professori K. B. Lindgren ja jonka sihteeriksi Virtaranta oli minut määrännyt. Komitean piti pohtia ja määritellä yliopiston lehtorien työnkuva. Lehtorien edustajat Jussi Ojanen ja Kai B. Saanila painottivat sitä, etteivät lehtorit halua olla vain harjoitustestareita vaan myös tutkijoita. Minun roolini työläys johtui ennen kaikkea siitä, että kokouksessa – joissa kaikki olivat miehiä – kukin esitti vain omia näkökantojaan, mutta yhteistä kantaa ei muodostettu. Kokouksen lopuksi sovittiin vain uuden kokouksen aika ja määrättiin sihteeri tekemään tiivistelmä keskustelun kulusta uuden pohjaksi. Olin helpottunut, kun syksyllä 1969 siirryin Joensuun korkeakouluun ja pääsin siten irti lehtorikomiteasta. En tiedä, johdiko tuon keskustelukerhon työ johonkin tulokseen.

Opiskelijajoukoissa on aina monenlaisia mielipiteitä. Jotkut esittivät, että on väärin, että suomen kielen laitoksella on vierasperäiseen henkilönnimeen pohjautuva nimi *Castrenianum*. Ehdotin leikkimielellä, miltä maistuisi *Virtarantue*. Ei ottanut tulta.

SUUTTUU SE SUUNNAN MIESKIN

Maaliskuun 10. vuonna 1969 on elämäni dramaattisimpia päiviä. Virtaranta tuli Ritva

Junttilan ja minun yhteiseen työhuoneeseen kainalossaan lyydiläistekstiensä kolme niteitä. Reino Peltola oli laatinut apurahan turvin niteistä sanaluettelon. Ilmeisesti Virtaranta ei täysin luottanut Peltolan työhön ja toi sen assistenteille tarkastettavaksi, »kristillisesti jakaen niteen kullekin». Minä suutuin ja sanoin, että muuta kristillistä ei asiassa olekaan. En tiedä, miltä itse tuohduksissani näytin, mutta vuodatukseni kuulemaan joutuneella Ritva Junttilalla heilottivat posket punaisena koko loppupäivän. Kiihtyneenä selitin, mitä kaikkea assistenteilla jo laitoksen töissä on tehtävänä. Sanoin muun muassa vieneeni kenttätöitä viikonloppuina kotiini tarkastettavaksi, kun en muuten ehtinyt. Korostin erityisesti sitä, että assistenttien tulisi edistää myös omaa väitöskirjatutkimustaan. Virtaranta kuunteli aikansa ja vei lyydiläistekstinsä pois. Sähköhdin itsekin käytöstäni, ja Juhani Paronen moitti minua pelätessään, että olin tuottanut hankaluuksia koko assistenttikunnalle.

Seuraavana aamuna tulin pelonsekaisin tuntein töihin. Mutta nyt Virtaranta näytti suuruutensa. Hän kutsui minut työhuoneeseensa ja sanoi: »Minä täysin ymmärrän sinua.» Lisäksi hän ojensi yhden kirjansa minulle omistuskirjoituksin »veljellisesti». Jälkeenpäin olen saanut kokea, että »veljeys» oli todella aitoa. Virtaranta ei kantanut minkäänlaista kaunaa, vaan lähetteli minulle kirjojaan ja auttoi monin tavoin siirryttyäni lopullisesti Joensuuhun. Hänen vahvoja puoliaan oli empatia, mutta omien päämääriensä paineissa hän saattoi unohtaa, että muillakin voi olla tavoitteita.

Tapasin Virtarannan viimeisen kerran marraskuussa 1996. Olimme Greifswaldissa pienessä symposiumissa. Siellä näin, ettei Virtaranta ollut enää täysissä voimissaan: talutin häntä Eduard Väärin kanssa yliopistolta hotelliin. Paluumatkalla Berliinissä suomalaisten pääjoukko aikoi lähteä aterian jälkeen katsomaan jotakin

näyttelyä melko kauas, kun lentokoneen lähtöön oli vielä tunteja aikaa. Virtaranta virkkoi: »Kai minäkin sitten lähden.» Kun olin Greifswaldissa nähnyt hänen kuntonsa, esitin, että me kaksi voisimme jäädä keskustaan, jonka tunsin lehtorivuositani hyvin. Virtaranta suostui mielellään. Ajoitain sataa tihuutti hiukan vettä. Kävelimme ulkona ja kävimme välillä moneen kertaan istumassa Gedächtniskirchessä ja keskustelimme monista asioista. En tarkoin tiennyt Virtarannan syöpäsairaudesta ja sanoin, että hänhän on pitkäikäistä sukua, kun äitikin eli 101-vuotiaaksi. Virtaranta vastasi, että äiti elikin liian kauan. Minulla oli tunne, että se yhdessäolo oli tärkeätä meille molemmille.

»KIITOKSIA AVUSTANNE»

Syksyllä 1969 siirryin Joensuuhun hoitamaan vasta perustettua suomen kielen apulaisprofessuuria, mutta Castrenianum oli minulle edelleen tärkeä paikka, sillä kesinä 1970–1972 työskentelin siellä paljon viimeistellessäni väitöskirjaani. Suomen kielen assistenttuuri oli edelleen nimissäni, ja minulla oli lupa istua Sanakirjasäätiössä ja suomen kielen kirjastossa iltaisin niin

pitkään kuin halusin. Nimiarkistossa istui myöhään usein myös Oulusta kulkeva Jouko Vahtola, joka keräsi aineistoa graduunsa. Minulla oli hallussani vielä yliopiston ulko-oven avain, ja Joukokin pääsi mukana illalla kaupungille syömään ja takaisin arkistoon.

Kerran taas myöhään Sanakirjasäätiössä istuessani huomasin, että sinne oli jäänyt virka-ajan jälkeen minulle tuntematon mies, joka näytti ahkeroivan kuumeisesti. Viimein hän tuli pyytämään minulta neuvoa jostakin arkistointiin liittyvästä asiasta. Neuvon saatuaan hän sanoi: »Kiitoksia avustanne.» Oivalsin heti, että näin täydellistä suomea ei voi puhua syntyperäinen suomalainen. Poistuessani vilkaisin laitoksen käyntikirjaa ja huomasin, että kyseessä oli ruotsalainen Tryggve Sköld.

Castrenianumissa liikuin 1970-luvun puoliväliin saakka usein. Seurasin minulle tuttujen opiskelijoiden edistymistä ja käytin Sanakirjasäätiön ja Muoto-opin arkiston kokoelmia. Kun Kotus perustettiin 1976, ja kokoelmat siirtyivät aluksi Liisankadulle ja viimein Sörnäisten rantatielle, käyntini Castrenianumissa ovat harvenneet. ■

ALPO RÄISÄNEN